

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВВЕДЕННЯ ОБОВ'ЯЗКОВОГО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ

Шкода М. В.

ВСТУП

Ефективне функціонування будь-якої системи освіти потребує державного втручання через здійснення відповідної освітньої політики. Державна політика України в галузі освіти характеризується безперервним напрацюванням і здійсненням заходів щодо її реформування. Загальновідомо, що загальні (або системні) освітні реформи є наслідком і результатом політичних і соціально-економічних змін. Такі освітні реформи спрямовані на радикальну зміну контролю за якістю та ефективністю навчання, створення національних освітніх стандартів, модернізацію відносин між освітою та ринком праці, удосконалення систем фінансування і управління освіти. Безумовно, реформа освіти є процесом складним і комплексним. Для того щоб змінити систему освіти, слід розробити нову засадничу концепцію, нові держстандарти освіти, навчальні плани та програми, написати нові підручники.

Для реалізації реформи освіти (як і будь-якої іншої реформи) потрібно поєднання та збіг таких чинників: по-перше, політична воля і зацікавленість влади проводити реформу; по-друге, реальні можливості і важелі влади для реалізації реформи, а саме: матеріальні ресурси, кадрові ресурси; по-третє, наступність влади і політики (зміна політичних діячів не повинна призвести до зміни курсу реформування); по-четверте, розуміння і підтримка реформи активною частиною суспільства і професійної спільноти.

Протягом останніх років Міністерство освіти і науки послідовно впроваджує основні засади мовної освіти, визначені Радою Європи, що знайшло відображення у низці стратегічних документів, навчальних планів, програмах та підручниках.

Над питанням вивчення іноземної мови в початкових класах працювали вчені радянської доби О.С. Ханова, І.Н. Верещагіна, А.П. Старков, А.Т. Чистякова, Ю.І. Коваленко. Значними вважаємо наукові доробки сучасних українських вчених В.М. Плахотник, О.Є. Мисечко, Т.К. Полонська, О.С. Пасічник, В.Г. Редько, О.А. Палій

та Л.В. Кравчук. Надзвичайно важливими є праці вчених зарубіжних країн (Lyle F. Bachman, Andrian S. Palmer, J.E. Flege, M. Walsh, R. Nacino-Brown, H. Puchta). Водночас ретроспективний аналіз досвіду вивчення англійської мови в початковій школі потребує більш детального подальшого дослідження в період запровадження та адаптації принципів Нової української школи.

Метою розвідки є аналіз процесу запровадження обов'язкового вивчення англійської мови в школі I ступеня в загальноосвітніх школах України в період з 2001 по 2016 роки. Такий аналіз допоможе урахувати теоретичний доробок, практичний досвід, основні прорахунки та переваги досліджуваного періоду з метою запровадження найефективніших форм організації вивчення цього предмету у сучасній початковій школі.

1. Організаційно-процесуальні аспекти навчання англійської мови учнів початкових класів

1. Розглянемо деякі практичні кроки у напрямку осучаснення структури середньої та початкової освіти. У 1999 році ухвалили закон України «Про загальну середню освіту», який передбачав поступовий перехід до 12-річного терміну навчання (що наближало українську систему освіти до так званої «Болонської системи» єдиної Європи), вводив 12-бальну шкалу оцінювання знань учнів та поділив навчальний процес на 3 ступені: I – початкова школа (1–4 класи), II – базова школа (5–9 класи), III – старша школа (10–12 класи).

На основі нового Закону 2001 року основоположним державним документом, що встановлює пріоритет освіти в державній політиці, стратегію й основні напрями її розвитку, стала «Національна доктрина розвитку освіти», затверджена указом Президента України від 17 квітня 2002 р¹.

Доктрина визначила зміст поняття освіти, мету та пріоритетні напрями її розвитку, шляхи їх досягнення за допомогою державної політики в області освіти, зазначила національний характер освіти та принципи мовної політики, окреслила систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію та основні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI ст.

Згідно з Доктриною освіта визнавалася пріоритетною сферою накопичення знань і формування вмій, створення максимально сприятливих умов для виявлення й розвитку творчих здібностей

¹ Указ президента «Про національну доктрину розвитку освіти» Міністерство освіти і науки України.- 2002.-№ 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

кожного громадянина України, виховання в ньому високих етичних принципів і національної самоідентифікації. Освіта була визнана основою розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорукою майбутнього України та визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства.

Державний стандарт основної і старшої школи, розроблений у її межах, було прийнято в січні 2004 року. Організаційною основою державної політики в сфері освіти стала Концепція державної програми розвитку освіти на 2006–2010 рр., затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р².

Головна мета програми – підвищення якості освіти й виховання, інноваційний розвиток, адаптація до соціально орієнтованої ринкової економіки, інтеграція в європейський та світовий освітній простір, забезпечення рівного доступу до здобуття якісної освіти, удосконалення механізму управління та фінансування, соціальний захист усіх учасників навчально-виховного процесу, прискорення розвитку вищої освіти як визначального чинника інноваційного розвитку суспільства.

Програма спрямована на розширення обсягів охоплення населення освітою та інтеграцію України в європейський освітній простір, оскільки європейського рівня якості та доступності освіти в Україні ще не досягнуто, освіта ще не повною мірою спрямована на утвердження національної ідеї і патріотизму й не відповідає вимогам формування громадянського суспільства, демократизації, відкритості та прозорості.

За час проголошення Незалежності постійно видавалися, перероблялися, переписувалися і удосконалювалися підручники. Так, у вересні 2004 року почали з'являтися нові навчально-методичні комплекти. Водночас із 2004 року почали проходити перші експерименти із впровадженням ЗНО – зовнішнього незалежного оцінювання замість звичних випускних іспитів. З 2008 року проходження зовнішнього незалежного оцінювання є обов'язковою умовою вступу до вищого навчального закладу.

Реформу планували завершити в 2013 році, коли вся система мала перейти до 12-річного навчання. Але через зміну міністра освіти у 2010 році заходи реформування, заплановані ще в 2001 році, було припинено і скасовано, натомість стартувала нова масштабна реформа системи освіти України.

² Концепція державної програми розвитку освіти на 2006-2010 рр. *Офіційний вісник України*. 2006. № 28. URL: <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?god=2006&st=2035>.

Нова реформа середньої освіти розпочалася з того, що діючу з 2001 року 12-річну систему загальноосвітньої школи знов замінили на 11-річну, для чого ввели відповідні зміни в законодавстві від 6 липня 2010 року. Змінам підлягали й Державні стандарти початкової, базової і повної середньої освіти. Серед позитивних змін визначимо: вивчення іноземної мови з 1-го класу, введення другої іноземної мови з 5-го класу, вивчення інформатики з 2-го класу. Недоліками стали: додаткове навантаження на учнів, у яких тепер з'явилось по 7 і навіть 8 уроків на день. Оскільки нові стандарти, навчальні плани та підручники писали швидко і поспіхом, вводилися вони без апробації. Підручники видавалися з помилками та одруківками, якість їхньої верстки та ілюстрацій були низькими. Новий Державний стандарт початкової освіти і нові підручники було впроваджено з 1.09.2012, базової середньої освіти – з 1.09.2013. Впровадження Держстандарту повної середньої освіти було передбачено з 1.09.2018.

Повернемося більш детально до змін у викладанні іноземних мов, зокрема у початковій школі, в період з 2001 по 2015 роки.

Концепція навчання іноземних мов, програми з іноземної мови для середніх загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням визначали основну мету навчання, яка полягає у формуванні в учнів комунікативної компетенції, що означає володіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент в діалозі культур на основі комунікативно-орієнтованого підходу до навчання. Ці документи, безперечно, були спрямовані на покращення стану викладання та вивчення іноземних мов, покликані інтенсифікувати програму поетапного реформування мовної освіти в Україні, привести її у відповідність до Європейських стандартів на основі поглиблення демократизації та гуманізації освіти, забезпечення рівних можливостей для особистісного, освітнього, професійного розвитку учнів, доступ до джерел інформації та міжкультурне спілкування через вивчення та опанування іноземних мов.

Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів та класів з поглибленим вивченням іноземних мов (1–12 класи) розроблялися на основі Державного стандарту. Програми конкретизували зміст окремих розділів стандарту, давали приблизний розподіл навчальної діяльності з урахуванням міжпредметних зв'язків та логіки навчального процесу, вікових особливостей учнів. Було сформульовано цілі навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах у тій же самій формі, що і за Державним стандартом, та схарактеризовано загальнонавчальні навички, уміння і

види діяльності, вимоги до рівня володіння мовленнєвої компетенції на кожен навчальний рік. Ці вимоги на кінець навчального року мали такі ж самі параметри, як і в державному стандарті, і визначають: знання, уміння і навички; рівень практичного використання отриманих знань; рівень володіння іноземною мовою.

Розподіл годин за тематико ситуативного мовлення у програмах досить умовний (пов'язано з концентричною побудовою програм). У загальноосвітніх навчальних закладах використовувалось лише те навчально-методичне забезпечення, що мало відповідний гриф Міністерства освіти і науки України. Під час вибору літератури було рекомендовано надавати перевагу літературі, що реалізувала особистісно орієнтований, діяльнісний та соціокультурний напрями у вивчення іноземних мов.

Серед найбільш адекватних технологій навчання виступав «проектний метод» та «навчання співробітництва». Велику увагу слід приділяти технологіям, що орієнтовані на збереження здоров'я дітей, особливо у початковій школі, за рахунок зміни діяльності з навчально-мовленнєвої на навчально-ігрову, з інтелектуальної на рухову, що потребує фізичної активності або зміни видів мовленнєвої діяльності – говоріння змінюється письмом або читанням і навпаки.

2. Зміст навчання англійської мови у початковій школі

Перерахуємо зміни, які планувалося провести в навчально-виховному процесі. Серед найважливіших змін зазначимо такі: стиль спілкування між вчителем і учнем – на зміну авторитарному стилю повинен прийти стиль навчального спілкування, партнерства; парні і групові види роботи повинні домінувати над фронтальними; учень і вчитель весь час повинні бути у процесі вибору (текстів, вправ, послідовності роботи), виявляючи самостійність під час вибору того чи іншого додаткового матеріалу відповідно до потреб та інтересів учнів, що надавало процесу навчання іноземних мов особистісний характер; послідовний розвиток рефлексивних умінь – уміння бачити себе «зі сторони», самостійно оцінювати свої можливості та потреби.

Під час опрацювання соціокультурного компонента особливу увагу радили надавати аутентичності та ціннісній значимості іншомовних матеріалів. Наступність під час вивчення іноземних мов у початковій, основній та старшій школі забезпечувалася врахуванням внутрішніх зв'язків під час формуванні іншомовної комунікативної компетенції.

У початковій школі створювалися умови для ранньої комунікативно-психологічної адаптації молодших школярів до нового мовного світу та подолання подальших психологічних бар'єрів під час використання іноземної мови як засобу спілкування; для розвитку

мотивації у подальшому оволодінні іноземною мовою формується елементарна комунікативна компетенція (мовна і мовленнєва), і, відповідно, розвиваються елементарні комунікативні уміння в основних видах мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо). Враховувалися профільні устремління учня та його потреби у самонавчальні уміння, що відповідає рівню А1 згідно з «Загальноєвропейськими рекомендаціями мовної освіти».

Цілі, зміст та результати навчання представлені в єдиній системі, в діяльнісній термінології з чітко вираженою кореляцією між ними. Заданий зміст орієнтований на навчання, виховання та розвиток особистості учня засобами іноземної мови.

Особистісний зміст навчання, його практична направленість виражалася через :

- врахування вікових особливостей учнів на кожному ступені навчання, їх інтересів, можливостей і потреб, що проявляється у виборі предметного змісту мови, яке співвідноситься з реальними потребами і реальними сферами спілкування;

- урахування профільних устремлінь учня та його потреби у самовизначенні за рахунок введення профільного навчання у старшій школі;

- формування вимог до рівня підготовленості учня, де діяльнісний складник домінує над знанневим.

Зміст навчання орієнтовано на розвиток мотивації учнів до вивчення іноземних мов та на формування умінь і навичок, отримання учнями досвіду навчальної, пізнавальної, комунікативної, практичної та творчої діяльності. Як уже було зазначено, основне призначення вивчення іноземних мов загальноосвітніх навчальних закладів полягало у формуванні комунікативної компетенції, тобто здатності та готовності учня здійснювати міжособистісне та міжкультурне спілкування з носіями мови, так званого діалогу культур. Процес інформатизації навчання має за мету також широке використання інформаційно-комунікаційних технологій у вивченні іноземних мов для комунікативно-мовленнєвого та когнітивного розвитку учнів, розвитку їх творчих можливостей та здібностей, створення умов для реалізації самоосвіти в галузях, що їх цікавлять.

Поділ класів здійснювався відповідно до нормативів, затверджених наказом Міносвіти і науки України від 20.02.02.р.№ 128. Згідно з цими нормативами під час поглибленого вивчення іноземної мови з першого класу клас ділиться на групи з 8–10 учнів у кожній (не більше 3 груп); під час вивчення іноземної, що не є мовою навчання, а вивчається як предмет, клас чисельністю понад 27 учнів діляться на 2 групи.

Основними видами оцінювання з іноземної мови є поточне, тематичне, семестрове, річне та підсумкова державна атестація. Більшість прийомів поточного оцінювання спрямовано на детальну перевірку окремо і диференційоване виставлення оцінок за них. Під час виставлення тематичного балу результати перевірки робочих зошитів не враховуються. Вимоги до перевірки зошитів регламентуються Міністерством освіти і науки. Семестрове оцінювання з іноземної мови проводилося один раз наприкінці семестру за чотирма видами мовленнєвої діяльності. Оцінювання за семестр виставляється на основі тематичного та семестрового оцінювання. Для виконання всіх видів навчальних робіт з іноземної мови учням рекомендувалося мати два зошити: з першого року навчання (2 клас) – 2 зошити, один з яких може бути на друкованій основі; для виконання тематичних, підсумкових, контрольних робіт окремі зошити не заводяться. Під час перевірки робіт з іноземної мови у початковій школі (2–4 класи) вчитель повинен виправляти помилки і писати зверху правильний варіант слова, виразу тощо. Зошити обов'язково потрібно перевіряти після кожного уроку у всіх учнів з виставленням оцінок. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 21.08.2013 № 1222 «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти» оцінювання навчальних досягнень учнів здійснювалось вербально : у 1 класі з усіх предметів інваріантного складника: у 2–4 класах з предметів інваріантного складника³ Введення вербального оцінювання розглядаємо як крок до гуманізації освіти, крок до навчання без страху перед помилками, без пригнічень і образ, створення довірливої атмосфери між вчителем та здобувачами освіти.

У 2008/2009 н.р., як і в попередні роки, іноземна мова вивчалася за такими програмами: «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Іноземні мови 2–12 класи»; «Перун» 2005 р. та «Програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови 1–12 класи»; Журнал «Іноземні мови в навчальних закладах»; «Педагогічна преса» 2005р. Навчальні програми не встановлювали порядок (послідовність) вивчення предметної тематики у рамках навчального року, а лише вказували на зміст, вивчення якого є об'єктом тематичного контролю та оцінювання у рамках семестрового і підсумкового контролю.

У програмі для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов зміст

³ Інформаційний збірник Міністерства освіти та науки України. 2007. № 19-20-21. С. 72–80.

навчання іноземної мови з метою чіткого його розуміння структуровано у кілька компонентів, розділених в окремі графи шість сфер спілкування: тематика ситуативного мовлення, мовленнєві функції, засоби вираження, лінгвістичні, соціокультурна та соціолінгвістична, загальнонавчальна компетенції. Весь матеріал змісту сформовано і розміщено відповідно до мети і етапів навчання, вікових особливостей, навчального досвіду. Результати навчальних досягнень визначені окремо для кожного етапу. Вони характеризували рівень умінь і навичок у кожному виді мовленнєвої діяльності.

У других класах вивчалось шість сфер спілкування: «Я і моя сім'я», «Відпочинок і дозвілля», «Людина», «Природа», «Свята та традиції», «Школа».

На кінець другого класу учні повинні вміти привітатися, попрощатися, представити себе, познайомитися, назвати когось / щось, ставити запитання і відповідати на них, повідомляти про когось / щось, закликати до дії та реагувати на заклик, давати елементарну характеристику комусь / чомусь, повідомляти про належність когось чи чогось певній особі, розуміти та використовувати вказівки, повідомляти про спроможність виконувати дії, вітати зі святом, просити вибачення або висловлювати подяку.

Лінгвістичні компетенції поділяються на лексичну, граматичну та фонетичну.

Лексика для другого класу передбачала такі теми для спілкування: члени сім'ї, вік, іграшки, числа до 20, кольори, частини тіла, предмети одягу, тварини, пори року, погодні явища, місяці, дні тижня, назви свят, предмети в класній кімнаті, шкільне приладдя.

Оскільки граматичні структури у початковій школі повинні засвоюватися імпліцитно (шляхом сприймання мовленнєвих зразків у комунікативних ситуаціях), то мовна (граматична правильність мовлення) повинна формуватися за рахунок багаторазового вживання мовленнєвих структур. Тематика у 3-му класі аналогічна до тематики другого класу. А от мовленнєві функції, звичайно, різняться. На кінець 3 класу (другого року навчання) учні повинні вміти представляти співрозмовників, запрошувати інформацію про співрозмовників, описувати когось / щось, повідомляти про смаки, уподобання, виражати своє ставлення до когось / чогось, запрошувати на свято, реагувати на запрошення, повідомляти про когось / щось, називати дії, повідомляти про діяльність, розповідати про повсякденні дії, запитувати з метою отримання більш детальної інформації, реагувати на репліки вчителя, та однокласників, визначати час, просити повторити інформацію, висловлювати свою оцінку предметам, діям, ситуаціям, висловлювати прохання та реагувати на нього. До лексичної

компетенції входять теми: Людина (професії, види діяльності) опис зовнішності, числа до 100, щоденні обов'язки, дім, квартира, захоплення, навчальні предмети, свята.

Граматична компетенція передбачала вивчення таких граматичних структур: Present Simple, there is, there are, модальних дієслів can, may, must, прийменників місця, напрямку, часу before, after, up, down, over, across, кількісних займенників much, many, неозначеного some, вказівними these, those, числівників від 1 до 100 та ознайомлення зі вживанням Present Simple Tense. Фонетична компетенція полягає у достатній для розуміння вимові вивчених слів та виразів, правильному наголосі у словах і реченнях, звуко-буквених відповідниках.

У четвертому класі додаються теми «Місце проживання», «Помешкання», «Подорожі», поглиблені і доповнені теми «Відпочинок і дозволя», «Природа і навколишнє середовище», «Свята та традиції». Учні повинні вміти запрошувати та надавати інформацію про особи, події, об'єкти, факти; описувати осіб, явища, події, факти; описувати дії, зображення на малюнках, фото; характеризувати та оцінювати когось, щось; виражати емоції; робити короткі повідомлення про події та факти; розповідати про прочитане, почуте, побачене; запитувати чийсь враження, думки, ставлення.

До лексичної компетенції належать населені пункти, покупки, види дозвілля, види помешкань, умеблювання, подорожування, види транспорту, вільний час, улюблені дитячі герої, опис природи, довкілля та свята.

Граматична компетенція передбачає вивчення стверджувальної, питальної та заперечної форми дієслова у Present Simple, Past Simple, Present Progressive; структура to be going to; означений та неозначений артиклі; займенники some, any, no; питальні слова (у складі структур): What?, Where?, When?, How?, How much?, How many?; сполучники then, or; безособові речення It's sunny, а також до числівників від 1 до 100 додаються порядкові числівники.

Щодо соціокультурної компетенції. З другого класу вона передбачала вживання та вибір привітань, звертань, вигуків, правил ввічливості. У третьому та четвертому додається знання культурних реалій спільноти, мова якої вивчається, у межах тематики ситуативного спілкування, пов'язаної з аспектами повсякденного життя, умов життя, норм поведінки, соціальних правил життя.

До завдань загальнонавчальної компетенції належали: вміння розрізняти і продукувати незнайомі звуки, розуміти і зв'язувати незнайомі звукові відрізки, уважно стежити за презентованою інформацією, ефективно співпрацювати під час парної та групової роботи, активно застосовувати мову, що вивчається.

Навички аудіювання, які повинні розвинути в учнів 2 класу: розрізняти загальноживані слова, які проговорюються дуже повільно, з високою якістю артикуляції та підтверджуються невербальними засобами; реагувати невербально на запитання, які вимагають простих відповідей; розрізняти мовлення головних дійових осіб простих коротких оповідань, які промовляються ретельно, повільно, за допомогою наочності та інших засобів; розуміти короткі, прості вказівки, сформульовані повільно; розуміти основну ідею адаптованого аудіо-, відеозапису.

У 3 класі діти до вищесказаного повинні реагувати на запитання, які вимагають відповідей «так» чи «ні» або інших простих відповідей; розуміють діалогічне мовлення в достатньо повільному темпі з довгими паузами та чіткою інструкцією. У 4 класі вдосконалити усі набуті в попередніх класах навички.

Монологічне мовлення передбачає уміння представляти себе, своїх друзів, батьків за рахунок продукування простих, здебільшого ізольованих речень; уміння давати елементарні інструкції, повідомляти про місце знаходження предмета; описувати предмети шкільного вжитку, іграшку, тваринку, погоду; робити короткий переказ змісту почутого, побаченого, прочитаного повідомлення, що містить знайомий мовний матеріал (обсяг висловлювань – не менше 4 речень). У третьому класі обсяг висловлювання – не менше 6 речень, діти повинні вміти коментувати свої дії та дії інших людей; повідомляти про виконання повсякденних дій та дій, які відбуваються в момент мовлення, в межах засвоєного матеріалу та адекватно до тем спілкування; висловлювати вдячність, задоволення та спонукання. У четвертому класі додається вміння повідомляти про минулі події, коментувати зображене на малюнку чи фото; порівнювати особи, предмети відносно певної ознаки. Обсяг висловлювань становить не менше 8 речень.

Діалогічне мовлення передбачає уміння ставити загальні та нескладні спеціальні запитання; відповідати на них згідно з мовним матеріалом і ситуацією спілкування; реагувати на прості, в дещо уповільненому темпі, репліки вчителя і однокласників; обмінюватися репліками на рівні мікродіалогу. Висловлювання кожного – не менш 4 реплік. В третьому класі висловлювання кожного становить не менше 6 реплік, учні можуть висловлювати пропозицію та відповідають на чийсь пропозицією згодою або незгодою. У четвертому класі учні можуть емоційно забарвлювати діалог, використовуючи відповідну інтонацію, жести, міміку, вигуки, характерні для мовленнєвої поведінки носіїв мови; беруть участь у розмові на прості та звичні теми, використовуючи при цьому всі види запитань.

Розглянемо навички читання, якими учні повинні оперувати з другого по четвертий клас. На кінець першого класу учні знають букви алфавіту, читають про себе та вголос і розуміють слова, словосполучення, речення, тексти, що містять мовний матеріал, засвоєний в усному мовленні. Обсяг – не менше 150 друкованих знаків. Далі діти можуть читати та розуміти нескладні короткі тексти, де значення незнайомих слів розкривається на основі здогадки. Обсяг – не менше 200 друкованих знаків, в четвертому класі – 300.

У другому класі учні за зразком відтворюють графічний образ букв, слів, словосполучень, речень; самостійно описують предмети шкільного вжитку, іграшку, тваринку, описують себе, своїх друзів, батьків. Обсяг – не менше 4 речень. У третьому класі учні пишуть адресу, оформляють лист, листівку-вітання; описують помешкання, погоду, свято, сім'ю, людину. Обсяг – 6 речень. У четвертому пишуть на слух до 8 речень⁴.

Активне впровадження у практику школи електронних носіїв інформації не тільки урізноманітнювали навчальний процес, але й сприяли його ефективності, дозволяли індивідуалізувати та диференціювати навчальну діяльність учнів відповідно до їхніх особистісних рис, здібностей та рівнів навченості.

У програмах зазначалося, що основною формою навчання іноземної мови є урок. Зміст його визначає сам учитель. Він спирається на матеріал підручника або посібника, який використовує у своїй роботі, враховує рівень навченості учнів і умов, у яких відбувається навчання. Види діяльності на уроці залежать від мети і завдань, вікових особливостей та інтересів учнів. Уроки мають бути комунікативно спрямованими, а тому пріоритетними видами діяльності називали ті, що пов'язані з формуванням в учнів умінь і навичок використовувати мову як засіб спілкування. Зацікавленість учнів у засвоєнні мови значною мірою залежить від умотивованості навчальних дій, які використовуються на уроці. Однак оволодіння іноземною мовою відбувалося не лише на уроці. Забезпечить ефективне формування комунікативних навичок і вмінь, сприяє розвитку самостійності, комунікативно-пізнавальної та соціальної активності. Відповідно до програми для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов по закінченні 4-го класу учні досягають рівня (A2) в основних видах мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, аудіювання, письмо). Результати навчальних досягнень визначені для

⁴ Програма для загально-освітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Київ : Ірпінь, 2005. С. 3–33.

кожного етапу навчання та узгоджуються з «Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання».

Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти іноземна мова впроваджується як обов'язковий предмет з 1 класу в усіх типах загальноосвітніх навчальних закладів.

Типовим навчальним планом спеціалізованої загальноосвітньої школи з українською мовою навчання і поглибленим вивченням іноземної мови визначено таку кількість годин на тиждень: загальноосвітня школа : 1 клас – 1 година, 2, 2, 4 класи по 2 години на тиждень, у школі з поглибленим вивченням іноземних мов: 1, 2, 3 класи по 3, 4 клас – 4 год⁵.

3. Відображення змісту навчання у підручниках з англійської мови вітчизняних та зарубіжних авторів

За відсутності або нестачі підручників попередніх років видання вчителям рекомендовано або самостійно добирати матеріал, використовуючи власні напрацювання відповідно до програми, або активно скористатися інформаційно-комунікаційними технологіями. У вільному доступі наявні матеріали як українських, так і зарубіжних авторів. Наведено перелік підручників з іноземних мов для учнів 4 класу, що отримали гриф Міністерства освіти та науки України в 2015 році:

«Англійська мова», підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. О.Д. Карпюк);

«Англійська мова», підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. А. Несвіт);

«Англійська мова», підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. К.Г. Худик);

«Англійська мова», підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. О.М. Павліченко, І.В. Доценко, О.В. Євчук);

«Англійська мова», підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. В.М. Буренко);

«Англійська мова», підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Н.А. Климишина);

«Англійська мова для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням англійської мови», підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Л.В. Калініна, І.В. Самойлюкевич)⁶.

⁵ Програма для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Міністерство освіти і науки України. Київ. 2010. С. 3–125.

⁶ Інформаційний збірник Міністерства освіти та науки України. 2005. № 9. С. 41–42.

Проаналізуємо найуживаніші підручники цього періоду. Підручник «Англійська мова» (1 рік навчання) за авторством А.М. Несвіт (видавництво «Генеза» 2012 р.) створений на засадах комунікативно-когнітивного та особистісно-орієнтованого підходів до навчання англійської мови. У підручнику представлено методичні рекомендації для вчителя, а також англо-український словник. На сторінці для вчителя розміщені інструкції для проведення ігор.

Водний (усний курс) у підручнику починається темами: «Моя сім'я і друзі». Протягом курсу дітей навчають вітатися, прощатися, представлятися, знайомлять з цифрами від 1–8, запитувати і відповідати про вік, називати членів родини: father, mother, sister, brother, aunt, uncle, granny, grandpa, cousin, давати їм характеристику: nice, kind, happy.

На десятому уроці вводиться лексика теми «Іграшки» та презентуються перші дві літери англійського алфавіту А і В. Під час теми «Щасливий Великдень» учні вже ознайомлені зі всіма літерами англійського алфавіту. Досить вдалим вважаємо вправи для розвитку навичок читання. На нашу думку, автор намагалася поєднати декілька методів читання. Метод цілих слів (The Word Method) під час презентації нового лексичного матеріалу, який ще має назву “Look and Say”. У підручнику це завдання типу: послухай і повтори; подивися і скажи; подивися, послухай і повтори. Здебільшого це слова, які містять або починаються на щойно представлену літеру алфавіту. Цей метод реалізує схему: читання слова – букви. Він ґрунтується на трьох тезах: 1) слово – субодинаця думки; 2) слово є найбільш зручною одиницею для розпізнавання за допомогою зорового аналізатора; 3) слово є найменшою мовною одиницею, що має зміст. Згідно з зазначеним методом вчитель демонструє картку зі словом та показує на необхідний предмет або малюнок. Учні, завдяки багаторазовим повторам, запам'ятовують вербальне зображення слова.

У вправах на розвиток навичок читання використовують «Алфавітний» метод. Алфавітний метод (The Alphabet (ABC) Method), який реалізує схему «буква – звук». Навчання базується на запам'ятовуванні алфавітних назв літер. Автор презентує літери, а потім комбінує слова з цими літерами. До прикладу: ввівши літери А, В, С, D, автор дає завдання послухати і озвучити слова Ada, dad, bad, cab. Згодом вводилося читання однотипних слів за аналогією та/або з опорою на ключове слово: hut, run, bug, hug. Позитивно оцінюємо виокремлення завдань для усного спілкування: спілкуйся англійською мовою. На кожному уроці передбачено роботу в групі, під час якої діти відпрацьовують діалог на задану тему. Зауважимо, тема діалогу не співпадає з темою для усного спілкування. Тому припускаємо, що

такий підхід призводить до перевантаження матеріалом та унеможливує його одночасне використання протягом одного уроку. Вважаємо, що доречним було б об'єднати тему для усного говоріння з темами для діалогу або вводити їх по черзі на різних уроках. Цим підручником передбачено виконання творчих завдань, під час яких діти майструють своїми руками проект, а потім його презентують. Такий підхід набиратиме популярності у методиці вивчення англійської мови у подальшому, за винятком того, що інструкції по виконанню роботи будуть надаватися винятково англійською мовою, з опорою на візуальну демонстрацію процесу виконання завдання⁷.

Починаючи з другого класу ми зустрічаємо окремо відведені вправи для ознайомлення та відпрацювання граматичних явищ⁸. Граматика представлена у таблицях, після яких ідуть вправи на відпрацювання теми, такі як: доповніть і скажіть, доповніть і запишіть, подивись і напиши. У третьому класі кількість граматичних вправ збільшується, в кінці підручника знаходиться додаток Grammar Lab, де висвітлено основні граматичні теми у таблицях⁹. У четвертому класі на граматику відводиться підсумковий урок після кожної вивченої теми. Насторожує факт доцільності введення цього уроку, оскільки теми узагальнюючого уроку не співпадають з темами, які вивчалися в поточному юніті. До прикладу, у юніті 2 “The world around you” діти відпрацьовують вживання was, were; do та does; ступені порівняння прикметників. У підсумковому уроці з граматики лише два з п'яти завдань відповідають тематичному юніту¹⁰.

Подача лексичного матеріалу має як позитивні, так і негативні моменти. З позитивних назвемо такі: кожна лексична одиниця супроводжується яскравим малюнком; лексичний матеріал відповідає мовленнєвим потребам дітей; лексика вдало введена у тексти для читання. До негативних належить велика кількість нових слів під час вивчення теми. Так під час вивчення теми “Let’s have fun” за вісім уроків діти повинні засвоїти 47 слів.

Незрозумілим видається підхід до розвитку навичок аудіювання. У 1 та 2 класах ми взагалі не знайшли посилання на аудіододаток.

⁷ Несвіт А.Н. Англійська мова : підруч. для 1-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Генеза, 2012. С. 128.

⁸ Несвіт А.Н. Англійська мова : підруч. для 2-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Генеза, 2012. С. 160.

⁹ Несвіт А.Н. Англійська мова : підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Генеза, 2013. С. 176.

¹⁰ Несвіт А.Н. Англійська мова : підруч. для 4-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Генеза, 2004. С. 168.

У 3 та 4 класах автор хоча і повідомляє наявність аудіосупровіду, однак знайти його в масовому доступі нам не вдалося.

Значно доступнішим виявився аудіододаток до підручника українського автора О.Д. Карп'юк (на той час ще в касетах). Починаючи з першого класу учні мають можливість слухати, розуміти та відтворювати окрім мови вчителя мову інших осіб. Літери вивчаються в алфавітному порядку, по дві на урок. Читання починається з односкладових імен. Загалом ми нарахували 4 вправи на розвиток навичок читання¹¹. У другому класі зустрічаємо ще 1 вправу на читання односкладових слів, а потім ці слова супроводжуються реченнями із трьох-шести слів. Гадаємо, що автор намагався модифікувати та поєднати методи читання цілих слів та коротких речень. Під час презентації графем автор виділяє їх червоним кольором у всіх слова, на зразок кольорового читання¹². У третьому класі вдало інтегруються вправи на прослуховування і читання діалогів, які у подальшому можна інсценізувати¹³. Читання у четвертому класі представлене переважно текстами та двома чи трьома завданнями до них. Граматичні структури у підручниках подаються у мовленнєвих зразках, які входять до складу діалогів або текстів, виносяться в окремі рамочки. Відсутність будь-яких пояснень щодо форми і функції відповідного граматичного явища вказує на прихильність автора імпліцитного підходу до вивчення граматики¹⁴.

Як повідомлялося раніше, друк підручників відбувався поспіхом і підручники рясніли помилками. Йдеться навіть не про мимодруки чи неправильно поставлені розділові знаки. Приведемо, до прикладу, дослідження газети «Українська правда. Життя» за 2013 рік проведене учителем-методистом Анатолієм Шванцем підручника для 1 класу вищезгаданого автора.

Дослідник зазначав, що під час читання матеріалів, призначених для учнів (там є ще і розділи з порадами для вчителів), часто виникало відчуття їх невідповідності сучасним нормам літературної мови, як англійської, так і української.

Перерахуємо ще декілька недопрацювань: New Year Day (с. 54), правильно: New Year's Day; Easter Bunny (с. 65), правильно: the Easter Bunny; крім того, цей персонаж унікальний, тому на малюнку їх не може бути два; Where is Santa Claus? – It is under the New Year

¹¹ Карп'юк О.Д. Англійська мова : підручник для 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль : «Астон», 2012. С. 104.

¹² Там само. С. 136.

¹³ Карп'юк О.Д. Англійська мова : підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль : ЛібраТерра, 2012. С. 160.

¹⁴ Карп'юк О.Д. Англійська мова : підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів.-Тернопіль : ЛібраТерра, 2015. С. 200.

Tree (с. 99), правильно: Не [бо це особа чоловічої статі] is under the Christmas tree. Словосполучення “a New Year tree” не вживається в автентичному мовленні. Є тільки a Christmas tree, де tree пишуть з маленької букви, бо це загальна назва¹⁵.

Проте ми не прихильники піддавати критиці авторів підручників і робити акцент лише на помилках. Навіть тексти, які пишуть професійні письменники рідною мовою, часто потребують редагування. Для фахового видання, яким є книжка для школи, робота з редагування є набагато складнішою і відповідальнішою. Поступово вчені доходили висновку, що потрібно запрошувати до участі у редагуванні і в написанні вітчизняних підручників з іноземних мов фахівців, які є носіями цих мов. Забігаючи наперед, зазначимо, у наступній масштабній освітній реформі цим досвідом вдало скористалися. Набирали популярності автентичні навчально-методичні комплекси, запропоновані видавництвами Великої Британії: “Oxford University Press”, “Westley Longman”, Express Publishing тощо. Використання матеріалів цих підручників націлюють на навчання через комунікацію, більш природну ситуацію, а викладачів – на особисто-орієнтований підхід до кожного здобувача освіти. Ці підручники містять аудіоматеріали для прослуховування, що і відрізняє їх від інших навчальних посібників. Також у посібниках іноземних видань передбачені вправи, які підготовлюють учнів до проходження міжнародних екзаменів на знання іноземних мов (у початковій школі це екзамени Pre A1 Starters, A1 Movers, A2 Flyers). Також ці посібники містять цікавий інтегрований матеріал з природознавства, екології, культурознавства, охорони здоров'я тощо.

Згідно з вимогами програми з іноземних мов для успішної реалізації освітньо-розвивального потенціалу іноземної мови у початковій школі необхідно сприяти тому, щоб процес залучення учнів до вивчення предмета не тільки розширював їхній світогляд, але й сприяв би більш глибокому розумінню власної культури та її ролі в духовному та моральному розвитку людства. Оскільки підручники видані за кордоном, то тема «Україна» відсутня цілком у них, жодної інформації про Україну не дається. Недостатньо матеріалу про адміністративний поділ країни (мова якої вивчається), географічне положення, її національні свята, звичаї й традиції, про національних героїв, визначних діячів освіти й науки тощо. Таким чином, виникає протиріччя у наявному навчальному апараті підручників.

¹⁵ Українська правда. Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/ukr/society/2013/11/12/142481/>.

ВИСНОВКИ

Таким чином, дослідження цього періоду, аналіз законів, документів, навчальних планів, програм та підручників дав нам змогу виокремити основні його переваги та менш вдалі починання. Незважаючи на політичну нестабільність, яка, безумовно, негативно впливала на процес модернізації іншомовної освіти в Україні, все ж вдалося остаточно ввести вивчення іноземної мови в школу I ступеня та визначити нові підходи до відбору змісту навчання, організації матеріалів, використання інноваційних форм і методів навчання та контролю. Такий крок був зумовлений кількома чинниками: інтеграцією у Європейську освітню спільноту, сенситивним періодом для мовленнєвого розвитку зростаючої особистості молодшого школяра та логічним продовженням результатів історично-педагогічного пошуку. Було закладено фундамент розвитку компетентнісного підходу до організації навчання. Не менш важливим є поступ до зміни форм оцінювання та усвідомлення ролі самооцінювання.

Уявляється, що здійснений аналіз змісту навчання, програм та підручників з іноземної мови цього періоду дає розуміння закономірності процесу реформування сучасної початкової освіти та спрямування вектору її розвитку в бік Нової української школи.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено зміни у змісті навчання англійської мови в період з 2001 по 2015 роки. Висвітлено найбільш важливі закони, документи та їх основні завдання, які сприяли покращенню стану викладання предмета в молодшій школі. Так, Законом України «Про загальну середню освіту» і постановою Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і на 12-річний термін навчання» з 2001/2002 навчального року ввелася нова сітка годин і нові навчальні програми у перших класах 4-річної початкової школи, призупиняється набір учнів до 1-х класів 3-річної початкової школи. Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2002/03–2004/05 навчальні роки» від 25.04.2001 р. № 342 іноземна мова у загальноосвітніх навчальних закладах передбачена на всіх ступенях навчання. У Проекті Державного стандарту визначено мету навчання іноземних мов – розвиток здібностей учнів використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур. Наголошувалося, що у початковій школі учні вивчають мову переважно в ігровій комунікативно-спрямованій навчальній діяльності, що базується на значній візуалізації інформації

та руховій активності. Реалізація Плану дій щодо поліпшення якості вивчення іноземних мов у дошкільних навчальних закладах та у початковій школі загальноосвітніх навчальних закладів на 2009–2012 роки створювала умови щодо нормативно-правового, навчально-методичного, матеріально-технічного, кадрового забезпечення розвитку іншомовної освіти. Новий Державний стандарт початкової загальної освіти (20.04.2011 р. № 462) ґрунтувався на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів.

Автором проаналізовано навчальні плани та програми з іноземних мов для початкової школи, які були розроблені на основі нового Державного стандарту. Розглянуто зміст та структуру найуживаніших посібників з англійської мови для молодшої школи. Досліджено теоретичний доробок та практичний досвід викладання англійської мови у початковій школі у визначений період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ президента «Про національну доктрину розвитку освіти» // Міністерство освіти і науки України. 2002. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>

2. Концепція державної програми розвитку освіти на 2006–2010 рр. // Офіційний вісник України. 2006. № 28. URL: <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?god=2006&st=2035>.

3. Інформаційний збірник Міністерства освіти та науки України. 2007. № 19–20–21. С. 72–80.

4. Програма для загально-освітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Київ ; Ірпінь, 2005. С. 3–33.

5. Інформаційний збірник Міністерства освіти та науки України. 2005. № 9. С. 41–42.

6. Програма для спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. Міністерство освіти і науки України. Київ. 2010. С. 3–125.

7. Несвіт А.Н. Англійська мова : підруч. для 1-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Генеза, 2012. С. 128.

8. Несвіт А.Н. Англійська мова : підруч. для 2-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Генеза, 2012. С. 160.

9. Несвіт А.Н. Англійська мова : підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Генеза, 2013. С. 176.

10. Несвіт А.Н. Англійська мова : підруч. для 4-го кл. загальноосвіт. навч. закл. Генеза, 2004. С. 168.

11. Карп'юк О.Д. Англійська мова : Підручник для 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль : «Астон», 2012. С. 104.

12. Карп'юк О.Д. Англійська мова : Підручник для 2 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль : «Астон», 2012. С. 136.

13. Карп'юк О.Д. Англійська мова : Підручник для 3 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль : ЛібраТерра, 2012. С. 160.

14. Карп'юк О.Д. Англійська мова : Підручник для 4 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль : ЛібраТерра, 2015. С. 200.

15. Українська правда. Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/ukr/society/2013/11/12/142481/>.

Information about the author:

Shkoda M. V.,

Postgraduate Student at the Faculty
of Preschool and Primary Education
Mykolaiv National V. O. Sukhomlynskyi University
24, Nikolska str., Mykolaiv, Ukraine